

13. Юрченко В.І. Оцінні ставлення в педагогічній взаємодії: електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.psych.kiev.ua>
14. Шусть В.В. Системний підхід до формування професійної відповідальності студентів: електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2006_12_2/doc_pdf/Shust%27_st.pdf

In the article main attention is accentuated on the specific of formation positive attitude students of agrarian university and the educational process. The value of psychology-pedagogical disciplines for development of professional competiveness of future agrarians is underlined in it.

Keywords: positive relations, system approach, interest to psychology-pedagogical disciplines.

Отримано: 28.01.2011

УДК 37. 048. 4. : 378

Г.Ю. Микитюк

Формування професійної ідентичності майбутнього вчителя як результат взаємин викладача і студента

У статті розглядається проблема взаємин викладачів і студентів у зв'язку з формуванням професійної ідентичності майбутніх учителів. Особлива увага приділяється втіленню в навчальний процес активних методів навчання як необхідної умови оптимізації розвиваючої педагогічної взаємодії, головним завданням процесу підготовки майбутнього вчителя з погляду на його особистісне зростання має бути забезпечення організаційних умов для створення сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному навчальному закладі, за якого студенти й викладачі залучаються в єдиний процес спільної навчальної і педагогічної діяльності на основі принципів гуманізації міжособистісних взаємин, творчої активності й професійно-особистісного самоствердження.

Ключові слова: процес соціалізації, ідентифікація, “Образ-Я”, “Я-концепція”.

В статье рассматривается проблема взаимоотношений преподавателей и студентов в связи с формированием профессиональной идентичности будущих учителей. Особое внимание уделяется внедрению в учебный процесс активных методов обучения как необходимого условия

оптимизации развивающего педагогического взаимодействия, главным заданием процесса подготовки будущего учителя с точки зрения его личностного роста должно стать обеспечение организационных условий для создания социально-психологического климата в педагогическом учебном заведении, при которых преподаватели и студенты привлекаются в единственный процесс учебной и педагогической деятельности на основании гуманизации межличностных взаимоотношений, активности и профессионально-личностного самоутверждения.

Ключевые слова: процес соціалізації, ідентифікація, “Образ-Я”, “Я-концепція”.

В умовах розвою демократичного суспільства важливо активізувати в педагогічних системах гуманістичний потенціал педагогічної взаємодії. Особливо це актуально для педагогічної освіти, головним завданням якої є становлення студента як майбутнього вчителя, забезпечення сприятливих умов для його особистісного й професійного зростання.

“Виховна сила виливається тільки з живого джерела людської особистості” (К.Д. Ушинський), а тому незаперечним є благодійний вплив високорозвинутої особи викладача на формування особистості студента. Саме взаємини системи “студент-викладач” є тією соціально-психологічною цариною, де чи не вперше розгортається професійне самоствердження і майбутнього вчителя, формується його професійна самосвідомість, модель професійної поведінки й діяльності фахівця.

Мета статті полягає у розкритті процесу соціалізації особистості майбутнього вчителя, який розпочинається задовго до вступу його до педагогічного навчального закладу й продовжується під час навчання як у формі цілеспрямованого впливу, так і нерегульованої взаємодії з соціально-професійним середовищем. Започатковується професійно-рольова ідентифікація студента, яка сучасною психологією розглядається саме як один із найважливіших механізмів соціалізації. Вона пов’язана насамперед із прийняттям студентом нової соціально-рольової позиції майбутнього педагога, формуванням соціально-професійного аспекту його “Я – концепції”, інтеріоризацією гуманістичних цінностей, виробленням відповідних професійно-педагогічних настанов. Особливо важливим це є для студентів педагогічного інституту, оскільки у віковій психології вік від 17 до 25 років розглядається як етап набуття конкретної професійної ідентичності [2; 715], коли людина вибирає професію і розпочинає свою підготовку до неї, набуває певного професійно-трудового досвіду, що допомагає їй зробити вибір і розпочати кар’єру.

Визначення поняття образ “Я” також є дискусійним і широко аналізується в публікаціях сучасних психологів, зокрема аспекти

структури образу “Я” (В.А. Семиченко), модель образу “Я” (О.В. Скрипченко), розвиток образу “Я” в юнацькому віці (Л.В. Долинська) тощо.

Професійна підготовка майбутнього вчителя полягає не лише в опануванні ним професійно-необхідними знаннями, уміннями й навичками, які передбачені навчальними планами і програмами, в ході здійснення навчального процесу чи під час проходження педагогічної практики. На професійно-рольових настановах, нормах і очікуваннях студентів позначаються також інші чинники, які нерідко є прихованими і через це некерованими. Соціально-професійний досвід засвоюється майбутнім педагогом не лише через логіку науки і зміст відповідної навчальної дисципліни, завдяки тій професійно-науковій інформації, яка повідомляється викладачами вузу на лекціях чи семінарських заняттях, або в процесі самостійної навчальної роботи. Майбутній вчитель набуває свою професійну ідентичність, збагачує й коригує (нерідко підсвідомо) власне уявлення про модель педагогічної діяльності також через відображення професійних дій і вчинків, поведінки викладачів у перебігу дидактичної взаємодії з ними: стиль педагогічного спілкування викладача, манери його професійної поведінки, прояв особистісних і професійних якостей тощо. Все це може впливати на розширення когнітивної основи соціально-професійного аспекту “Образу-Я”, коригуючи й трансформуючи уявлення студента про себе як майбутнього педагога. Через це процес підготовки майбутнього вчителя повинен урахувати й таке повсякденне спостереження студента за реалізацією викладачами під час взаємин із ними певної моделі професійної поведінки, що відбувається.

“Неформальна соціалізація здійснює настільки глибокий вплив що нерідко зумовлює наш свідомий вибір до професійної кар’єри” [2; 720], що позначається, зокрема на ідентифікації майбутнього вчителя.

Розглядаючи системні зв’язки людини з оточуючим світом, В.М. Р’ясищев виділяє певні їх види. На наш погляд, доцільно використовувати такий розподіл:

- соціально-психологічні – тобто взаємини особистості в системі “людина-людина“, які виникають як результат взаємних зусиль викладача та студента, партнерів з організації спільної діяльності і спілкування та мають прояв у взаємодії, взаємозв’язку, взаємовпливі, взаєморозумінні, взаємоспівчутті;
- індивідуальні – первинні ставлення, які відображають, перш за все, недиференційовану оцінку збігу сукупності зовнішніх факторів з внутрішніми потребами суб’єкта (“добре-погано”, “бажано-небажано”);

- психологічні – ставлення, що відображають ступінь значущості того чи іншого об'єкта для людини, що виражається в його емоційній оцінці (“подобається – не подобається”, “корисний-шкідливий”);
- суб'єктні – ставлення більш високого рівня узагальнення, які визначаються взаємодією комплексу мотиваційних утворень людини з суспільними умовами, на основі яких формуються ціннісні орієнтації особистості – вищий рівень психологічного відображення людиною відносин з суспільством (“пріоритетне-другорядне”, “важливе-немає значення”).

В цілому, говорячи про взаємини, виділяють три головні сфери: а) ставлення до зовнішнього світу (матеріальних предметів або певних абстракцій), б) ставлення до людей, в) ставлення до себе.

Ті зміни, які відбуваються в системі ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, “Я -концепції” студентів упродовж навчання їх у педагогічному навчальному закладі, для більшості із них є більш значущі, ніж просто рівень їх професійної поінформованості, методичної підготовленості чи обсягу загального кругозору. Через це в педагогічній освіті єдино сприятливим може бути лише суб'єкт-суб'єктний підхід, який означає, що процес соціалізації особистості майбутнього вчителя (її нормальний і неформальний аспекти) має відбуватися насамперед під час розвивальної взаємодії в системі “студент-викладач”. Ідентифікація студента з викладачем допомагає йому набутися професійної ідентичності: зміцнити професійно-педагогічну спрямованість, скоригувати “Образ – Я”, підвищити професійну самооцінку, інтеріоризувати професійно-рольові цінності й узгодити їх зі структурою власного “Я”. Особливо важливе значення взаємин студента з викладачами для формування гуманістичних орієнтацій та способів поведінки майбутнього вчителя, зокрема альтруїстичних почуттів і відношень особистості, почуття власної гідності й прийняття самоцінності іншої людини, педагогічного оптимізму й співчуття, розуміння дитини, здатності відгукнутися на її проблеми і радощі та бути готовим надати їй своєчасну допомогу й підтримку.

Водночас можливість ідентифікації студента з викладачем слід розглядати у зв'язку з системою “взаємних оцінних ставлень” [1], які формуються між ними. Своєрідним “каталізатором” цього процесу є авторитетність викладача, його високий ступінь значущості (референтності) як особистості, так і носія професійно-педагогічних цінностей.

Обстеження більше 300 студентів педагогічного інституту за допомогою модифікованого варіанта інтерперсональної методики

Т.Ліри [3] дало змогу не лише об'єктивізувати когнітивний зміст "Образу -Я" студента, а й виявити деякий механізм ідентифікації його з викладачем, який оцінюється ним як "симпатичний" чи "антипатичний". Ми не ставили перед собою завдання встановлення критеріїв поділу студентами викладачів за цією ознакою, проте виходили з припущення, що в такий спосіб вони виражали ступінь своєї емоційної близькості, прихильності і об'єктом соціально-перцептивної оцінки.

Для визначення ступеня ідентифікації вираховувався коефіцієнт тотожності, нульовий показник якого означав повне співпадання формально-узагальненого мірила "Образу-Я" студента з відповідними характеристиками викладача.

Таблиця 1

Ступінь особистісної ідентифікації ("Образ-Я") студента з викладачем залежно від ставлення до нього

№ п/п	Ставлення до викладача	Індекс V (домінування)		Індекс G (доброзичливість)	
		"Я-реальне"	"Я-реальне"	"Я-реальне"	"Я-реальне"
1.	"Симпатичний викладач"	5,23	0,38	4,24	1,63
2.	"Антипатичний викладач"	3,05	1,80	1,32	7,70

Результати обстеження свідчать, що за індексом "домінування" помітні суттєві відмінності модальності "Я-реальне" студента як з характеристикою "симпатичного", так і "антипатичного" викладача. Коефіцієнт тотожності з "антипатичним" викладачем навіть вищий, що може бути результатом проєкції як механізму психологічного захисту від власних негативних намірів, імпульсів, ідей. Натомість, високий коефіцієнт тотожності "Я-ідеальне" з "Він-викладач-симпатичний" скоріш засвідчує про особистісну значущість фактора домінування як однієї з професійно-рольових настанов і особистісних якостей педагога. Водночас виявлено суттєві відмінності в ступені ідентифікації студента з викладачами за індексом "доброзичливість". Високий коефіцієнт тотожності модальності "Я-реальне" за даною ознакою з характеристикою викладача "антипатичного", мабуть, засвідчує усвідомлення студентами такого власного недоліку як недостатня гуманістична спрямованість. Це підтверджує і високий коефіцієнт тотожності модальності "Я-ідеальне" з характеристикою "симпатичного" викладача і, навпаки, суттєва розбіжність з характеристикою "антипатичного". Отже, якщо одним із проявів фактора домінування взяти "вимогливість педагога", а доброзичливості –

“повага до особистості”, то можна гадати, що студентами – майбутніми вчителями внутрішньо приймається педагогічний принцип А.С. Макаренка “...Якогома більше вимогливості до людини, але разом з тим і якомога більше поваги до неї”.

Аналіз конструктів “Образу-Я” студентів показує, що значно більше їх застосовується для характеристики викладача “симпатичного” (47,5% співпадань), ніж викладача “антипатичного” (лише 21,4% співпадань). Разом з тим, більшість характеристик “антипатичного” викладача не затребувані для оцінки власного “Образу-Я”.

“Я-концепція” студента – майбутнього вчителя розглядається дослідниками [4] і як результат, і як умова функціонування його взаємин з викладачами. Отже, через механізм оптимізації між-особистісних взаємин у системі “студент-викладач” можна ефективно впливати (усвідомлено позитивно) на формування особистості майбутнього вчителя, зокрема на його професійну ідентичність.

Взаємини “студент-викладач” розгортаються передусім в навчально- професійній діяльності, яка є провідною для майбутнього вчителя, особливо на перших курсах навчання його в педагогічному навчальному закладі. Проте в ній мають місце відомі суперечливості, зокрема між цілями викладача – навчати та студента – навчатися. Існує також бар’єр у спілкуванні через відмінності соціально-рольових позицій його суб’єктів, що ускладнює процес набуття професійно-педагогічної ідентичності майбутніми педагогами.

Одним із шляхів оптимізації взаємин у системі “студент-викладач” є вибір таких способів дидактичної взаємодії в процесі розв’язання навчально- педагогічних задач, які б вирішували внутрішні суперечливості учбової діяльності та наближували майбутніх учителів до реалізації педагогічних функцій, які важливі для їх майбутньої педагогічної діяльності. Менш сприятливою для цього, на наш погляд, є традиційна (інформаційна) модель навчання, за якою навчальний матеріал у цілому подається в готовому вигляді або через пояснення його викладачем на занятті, або через самостійне опрацювання обов’язкових джерел інформації; опанований матеріал відтворюється студентами на наступному чи підсумковому занятті й оцінюється викладачем; має місце тверда регламентація змісту, темпу, методів і організаційних форм навчання тощо. При цьому майбутній вчитель перебуває в позиції “учня” практично впродовж всього періоду навчання, за винятком хіба що педагогічної практики, коли він змушений самостійно реалізовувати ті педагогічні функції, які фактично до цього цілеспрямовано не розвивалися й не затребувалися від нього.

У нашому експерименті при вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу ми намагалися реалізувати альтернативно-проблемно-комунікативну модель навчання. Це передбачало: формулювання студентами проблемних запитань і виокремлення проблемних педагогічних ситуацій на основі самостійного опрацювання переліку вихідних термінів і формально-логічних узагальнень; вільне висунення власних гіпотез і відстоювання їх під час занять, залучаючи при цьому самостійно відібрані та опрацьовані першоджерела; актуалізація індивідуального крос-досвіду студентів, у тому числі і в галузі здійснення навчально-виховних функцій; демократичний стиль взаємин, творча активність викладача і студентів як рівноправних суб'єктів спільної навчально-професійної діяльності. На заняттях широко застосовувалися активні методи навчання, серед яких: “мозковий штурм”, навчання в парах постійного та змінного складу, ділова гра, мікрвикладання перед групою і всією аудиторією. Контроль викладача за учбовою діяльністю студентів поєднувався із взаємоконтролем і взаємооцінкою всіх учасників навчальної діяльності, в т.ч. і оцінкою студентами навчально-пізнавальних дій викладача. Особливого значення надавалося стимулюванню рефлексивної самооцінки викладача й студентів, визначення ділового рейтингу кожного в групі. На традиційному екзамені намагалися узгоджувати педагогічну та рейтингову оцінки з самооцінкою студента та рівнем його домагань.

Експериментальна робота підтвердила, що саме проблемно-комунікативна модель навчання завдяки оптимізації взаємин “студент-викладач” у напрямку зближення їх соціально-рольових позицій, взаємообміну інформаційних, регулюючих і контрольних функцій між суб'єктами навчальної діяльності найбільш сприятлива для професійно-рольової ідентифікації майбутнього вчителя. Помітне зростання пізнавальної активності студентів на заняттях, прояв дієвого інтересу до проблем педагогічної діяльності та пошуку шляхів їх розв'язання, професійно-педагогічна спрямованість для багатьох постає як внутрішня мотивація навчання в педагогічному навчальному закладі.

Отже, головним завданням процесу підготовки майбутнього вчителя з погляду на його особистісне зростання має бути забезпечення організаційних умов для створення сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному навчальному закладі, при якому студенти й викладачі залучаються в єдиний процес спільної навчальної і педагогічної діяльності на основі принципів гуманізації міжособистісних взаємин, творчої активності й професійно-особистісного самоствердження.

Список використаних джерел

1. Власенко В. Вчителі-учні: психологія взаємних оцінних ставлень / В.В. Власенко. – К., 1995. – 58 с.
2. Крейг Г. Психология развития / Г. Крейг. – СПб., 2000. – 152 с.
3. Собчик Л. Диагностика межличностных отношений (модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири: Метод. / Л.Н. Собчик. – М., 1990. – 276 с.
4. Юрченко В. Вплив взаємин між студентами і викладачами на “Я-концепцію” майбутнього вчителя / В. Юрченко // Освіта і управління. – 1997. – №1. – С. 119–123.

The article considers the problem of interrelation between instructors and students in connection with formation of professional identification of future teachers. A great attention is paid to putting of active methods of studying into process of study as necessary condition to optimize the learning pedagogical interaction, the main task of the preparation of future teachers in terms of his personal growth must be to ensure organizational conditions for the creation of an enabling socio-psychological climate in the educational establishment at which students and teachers involved in the process of single joint training and educational activities on the principles of humanization of interpersonal relations, creative activity and professional and personal self.

Keywords: process of socialization; identification; “image-I”; “I-conception”.

Отримано: 18.02.2011

УДК 159.922.7

Н.О.Михальчук

Роль смислових конструктів та смислової диспозиції в читацькій діяльності старшокласників

У статті обґрунтовано сутність та окреслено роль смислових конструктів та смислової диспозиції в читацькій діяльності старшокласників. Проаналізовано процес конструювання образу світу. Виділено три основні компоненти діяльності старшокласників з читання літературних творів на уроках зарубіжної літератури в середній школі: когнітивний компонент, комунікативний компонент, суб’єктно-орієнтований компонент. Сформульовано такі види діалогізму,